

Medya Etiği ve Eğitim Bağlamında Güncel Bir Çocuk Hakları İhlali: Sharenting Davranışı

Burcu Akkaya¹

Özet

Çocuklarla ilgili hassas içeriklerin internet aracılığı ile başta sosyal medya olmak üzere çevrimiçi platformlarda paylaşılması anlamına gelen sharenting davranışı bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Daha çok ebeveynlerce gerçekleştirilse de çocuğun yakınlarının, akranlarının, öğrenim gördüğü okulda görev yapan eğitim çalışanlarının da bu davranışı sergiledikleri görülmektedir. Sharenting davranışı; çocuğun herşeyden önce bir insan olarak güvenliğine, ruh sağlığına, mahremiyetine ve özel hayatına zarar vermeye dair bir takım riskler taşıması nedeniyle özel yaşamın yanında okul yaşamında da tartışılması gereken bir konudur. Bu çalışmada sharenting davranışı; genelde etik, özellikle olarak medya etiği ve eğitim bağlamında incelenmiştir. Ayrıca sharenting; BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) lensinden irdelenmiş ve davranışın sözleşmede çocuğun açıkça ifade edilen dört temel boyuta ayrılan haklarından (yaşamsal, gelişimsel, korunma ve katılma) hangilerine aykırı olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Buna göre sharenting; ÇHS'nin çoğunlukla korunma hakları boyutunda olmak üzere tüm hak boyutlarında toplam 17 maddesini ihlal etmektedir. Sharenting davranışının etik olup olmadığı konusu ise temel alınan etik teoriye göre değiştiğinden muğlaktır.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en ilkel dönemlerinde mağara duvarlarına çizilen resimlerle gerçekleşen birebir iletişim, matbaanın icadı ve sanayi devrimi ile önce yazılı daha sonra hem yazılı hem de işitsel ve görsel kitle iletişiminde doğru gelişim göstermiştir. Kitle iletişimini gerçekleştiren her türlü araca medya denilmektedir. Aynı anda ve hızla çok sayıda insana ulaşabilmesi, insanları etkileme ve yönlendirme gücüne sahip olması, eğitici ve eğlendirici yönleriyle dikkat çekici olması, medyanın tüm toplumlarda önem verilen konulardan biri haline gelmesine neden olmuştur. Günümüzde değişen ve gelişen kitle iletişim teknolojileri, medyanın etkisini ve önemini daha arttırmış ve bu durum bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Başta cep telefonu olmak üzere ses, gö-

1 Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Eskişehir, Türkiye, akkaya.eyt@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4571-9065

rüntü, bilgi ve belge paylaşımının her ortam ve anda paylaşımına izin veren teknolojiler, hayatı hem kolaylaştırmakta hem de bazı etik ve hak ihlallerine neden olmaktadır. Bakıma, gelişmeye ve korumaya olan ihtiyaçları nedeniyle özellikle çocukların bu ihاللerden korunması toplumlar için büyük önem arz etmektedir.

Medya aracılığı ile çocukla ilgili etik ve hak ihاللlerine neden olan en güncel davranış “sharenting”dir. Çocuğun temel hak ve özgürlüklerine zarar verme riski taşıyan bu davranış son yıllarda oldukça yaygınlaşmış ve birçok araştırmaya konu olmuştur. Örneğin Polonya’da gerçekleştirilen bir araştırmada, araştırmaya katılan ebeveynlerin sosyal medya hesapları incelenmiş ve inceleme sonucunda, katılımcıların %40’ının çocuklarına ait 100’den fazla görsel paylaştığı ve incelenen hesapların %90’dan fazlasının çocuğun adını, yaklaşık % 84’ünün ise çocuğun doğum tarihini açık ettiği tespit edilmiştir (Brosh, 2016). Türkiye’de yapılan bir araştırmada ise katılımcıların yaklaşık %81’inin çocuklarıyla ilgili özel günlerle facebook platformunda, yaklaşık %44’ü ise diğer sosyal medya platformlarında paylaşım yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık %37’si çocuklarıyla ilgili paylaşım yapmanın kendilerini mutlu ettiğini ifade etmiştir (Maraşlı ve ark., 2016). Görüldüğü gibi sharenting oldukça yaygın şekilde karşılaşılan ve çocuğa ait bazı hassas içerikleri ifşa eden çoğunlukla olumsuz bir davranıştır.

Sharenting yukarıda sözü edilen araştırmalarda görüldüğü gibi çoğunlukla ebeveynlerce gerçekleştirilmektedir. Ancak zaman zaman çocuğun yakını, akrabası, akranı, öğretmeni de bu davranışları sergileyebilmektedir. Özellikle son yıllarda okullara ait sosyal medya hesaplarının artması, web sitelerinin ve whatsapp uygulamasının yaygınlaşması ile okullarda öğrenim gören öğrencilere ilişkin özel içeriklerin paylaşıldığına da sık sık rastlanmaktadır. Bu nedenle sharenting yalnızca çocuk-ebeveyn-ev bağlamında değil; etik-medya etiği-eğitim-çocuk hakları bağlamında daha geniş bir perspektiften tartışılmalıdır. Bu çalışma bu geniş perspektiften tartışmaya bir fırsat olarak düşünülebilir. Aşağıda tartışmayı olgunlaştırmak ve konuyu ayrıntılı irdeleyebilmek adına; medya kavramının tanımı yapılmış, medyanın işlevi, etkileme gücü ve medya etiğinden bahsedilmiş; medya, medya etiği ve eğitim ilişkisi incelenmiştir. Ardından araştırmanın odak noktasını oluşturan sharenting davranışı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi lensinden irdelenmiştir. Son olarak sharenting davranışı etik, medya etiği ve eğitim bağlamında tartışılmıştır.

1. MEDYA, MEDYANIN İŞLEVİ VE ETKİLEME GÜCÜ

Medya; Latince’de aradaki şey, araç anlamına gelen “medius” (İng. medium) kelimesinin çoğuludur ve Türkçe’de basın ve yayın araçları anlamında

kullanılmakta; bildirişim, haberleşme ve komünikasyon imkânlarının sağlandığı iletişim ortamlarının, büyük iletişim araçlarının ve yayın organlarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Medya kelimesi; Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden 1000 yıl kadar önce Hazar denizi yakınlarında antik bir bölgede kullanılmaya başlamıştır (Parry, 2011). Medya; en genel anlamıyla, bireyler ve topluluklarla iletişim kurmak için organize şekilde işe koşulan kanalları ifade etmektedir (Howard, 2002). Kavram Andersen (2002) tarafından iletişim kurmaya yardımcı olan ortamların (alışveriş merkezleri, yaz kampları, okullar vb) ve televizyon, internet, radyo kitle iletişim araçlarının tamamı olarak tanımlanmıştır. Levin (2004) ise medyayı; işte, okulda, evde ve hayatın geçtiği her alanda ve neredeyse herkese ulaşmış durumda olan televizyon, bilgisayar, kişisel dijital yardımcı, telefon, video oyunu, CD, DVD, müzik ve film gibi araçların genel ismi olarak tanımlamıştır.

Nalçaoğlu (2003) medya kavramına, alanyazında yer alan birçok tanımı kapsayıcı nitelikte bir tanımlama getirmiştir. Buna göre medya; aynı anda birçok kişiye ulaşabilen, her türlü sözlü, yazılı, basılı, görsel metin ve imgeleri içeren, kitap, gazete, dergi, broşür, reklam panosu, radyo, film, televizyon, internet gibi iletişim araçlarının tamamıdır. Ayrıca araştırmacı kitlesel erişime izin/imkân veren araçları ifade etmek için kullanılan medya kavramı yerine bazen “kitle iletişim araçları” kavramı kullanıldığını ancak bu kavramın uzun ve kullanışsız olmasının medya kavramının daha çok tercih edilmesine neden olduğunu belirtmiştir.

Medya kavramının içeriği; 90'larda ivme kazanan bilgisayar ve internet teknolojileri ile birlikte genişlemiş ve farklı boyutlara ulaşmış, günümüzde bu yeni iletişim ortamları “yeni medya” olarak adlandırılmıştır (Vural ve Bat, 2010). Nitekim Atabek (2013) de benzer şekilde, medya kavramı yerine eski ve yeniyi ayırt etmek amacıyla sırasıyla “ana akım/konvensiyonel medya” ya da “yeni medya” kavramlarının kullanıldığını ifade etmiştir. Buna göre; yeni olmayan, üzerinde uzlaşmış gelenekleri olan ve hala en çok okuyucuyu, dinleyiciyi ve izleyiciyi çekme özelliğine sahip gazete, radyo ve televizyon ana akım/konvensiyonel medyayı; facebook, twitter, linkedIn, myspace, wikiler, bloglar, google gibi ağlar ve yeni teknolojik ürünler yeni medyayı oluşturmaktadır. Ayrıca yeni medya bunlarla sınırlı kalmamakta; videotext, teletext, kablolu televizyon, veri iletişim, elektronik mektup, iletişim uyduları, çoklu ortam ve internet sistemlerini de içermektedir (Vural ve Bat, 2010).

Demokrasinin bilinen üç ayağı yasama, yürütme ve yargı dışında dördüncü ayak olarak kabul edilen medya; kitlelere mesajlar göndererek onları olaylardan haberdar eder, bilgilendirir, eğitir ve toplumsal sorunlar üzerinde tartışma platformları sağlar. Medya, güçlü bir yönlendirme aracıdır. Gerek-

tiğinde halk adına hükümeti denetleme görevini üstlenen, siyasi aktörlerden biri olması dolayısıyla da kamusal alanın düzenlenmesinde söz sahibi olan bir unsurdur (Türk, 2013). Ana akım medya her ne kadar kamusal iletişimi sağlamak amacıyla ortaya çıkmış olsa da zamanla kapitalizmin etkisiyle ticarileşmiş ve iletişimi sağlama dışındaki çıkarlara yönelmiştir (Türk, 2013). Önceleri insanlara bilgi verme, onları eğitime ya da haberdar etme amaçlarıyla kullanılan ana akım medya zamanla bu kullanım amaçlarından sapmış ve kitlelere yazılı, görsel veya işitsel mesajları verme, onları yönlendirme veya etkileme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Andersen, 2002; Korkmaz ve Yeşil, 2001; Mora, 2008; Nalçaoğlu, 2003).

Her çeşit mesajı, farklı sosyo-demografik özelliklerdeki kitlelere, belli bir yayın politikasına göre düzenleyerek tek yönlü yayan medya; giderek etki alanını genişletmiş ve insan yaşamının hemen her alanına ve anına nüfuz etmesi ile birey/toplum üzerindeki etkisini de arttırmıştır. Günümüzde medya, özellikle televizyon, yeniden üreten, şekillendiren, yöneten, kontrol eden ve hatta yargılayıp, infaz eden bir iktidar aracına dönüşmüştür (Mora, 2008). Bu nedenle medya siyasi erk sahipleri tarafından kullanabilmektedirler. Bu amaçla bazı konuların gündeme getirilmesini bazılarının ise arka plana atılmasını sağlayabildikleri gibi bazı krizler medya yayınları ile kolayca kontrol altına alınabilmektedir (Türk, 2013). Medyanın, erki elinde bulunduranlardan yana olması, tecimsel/endüstriyel kurumların denetimine geçişi ve tiraj/rejting kaygısı ile yaptığı yayınlar, kültürel kimliği olumsuz etkilemekte, ahlaki yozlaşmaya, şiddete ve toplumsal parçalanmaya neden olmaktadır (Mora, 2008).

Bireysel ve toplumsal yaşamın önemli bir parçası haline gelen medya; bireyleri ve grupları gündemden haberdar etmek, bilgi vermek, yönlendirmek gibi çeşitli işlevlere sahiptir (Altun, 2005). Medya etkisinin derecesi veya niteliği hangi yönden ele alınırsa alınsın, toplum yaşamında önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Medyanın toplumla olan bu ilişkisini üç başlıkta incelemek mümkündür. İlkinde toplum medyayı, ikincisinde medya toplumu etkilemektedir. Sonuncusunda ise karşılıklı etkileşimleri söz konusudur ve en akılcı yaklaşım da budur. Çünkü salt medyanın ya da salt toplumun bir diğerinden bağımsız olduğu veya onu istediği gibi etkileyecek güce sahip olduğunu söylemek mümkün değildir (Özer, 2007). Medya-toplum etkileşiminde; toplum gelenekleri, değerleri, inançları ve tecrübeleriyle medyayı beslemekte, medya da toplumdaki aldıklarını işleyerek yine topluma göndermektedir.

Günümüzde medyanın toplumdaki aldıklarını işlemesi aşamasında önemli sıkıntılar yaşanmaktadır. Buna göre, medya bir olayı (sosyal gerçeklik) alır

ve haber olarak sunar (medya gerçekliği) ve sonrasında ihtiyaç duyduğu bir zamanda reklam ya da kar amaçlı olarak başka bir içeriğe dönüştürerek tekrar yayınlar (Özer, 2007). Örneğin çocuk istismarı ve kadın cinayetleri neredeyse her toplumda karşılaşılan acı olaylardır. Toplum deneyimlediği bu acı olaylarla medyaya sosyal gerçekliği sunmuş olur. Medya bu sosyal gerçekliği gündemine alır ve haber yapar. Reytinglerin düştüğü, medyanın yanında bulunduğu ekonomik veya siyasi güçlerin ihtiyaç duyduğu gündem saptırmaya gerek duyulduğunda, sosyal gerçeklik ve medya gerçekliği ortadan kalkar, yerini ekonomik veya siyasi kaygılarla hazırlanmış haberlere bırakır.

Özdemir (1998), medyanın (i) toplum ve dünyada olan bitenlerle ilgili insanları bilgilendirme, (ii) toplumsal değerleri ve kültürü aktarma ve bu yolla devamlılığını sağlama, (iii) toplumda birliği sağlama, (iv) bir konu ile ilgili kamuoyu oluşturma, (v) insanları eğlendirme ve iyi vakit geçirmelerini sağlama üzere beş temel işlevinin olduğundan bahsetmiştir. Ancak eleştirel bir bakış açısını benimseyerek bu duruma karşı çıkan; medyanın kapitalist sistemi meşrulaştıran ve kar amacı güden, bireyleri tek tipleştiren, ekonomik ve siyasi amaç ve kaygılarla onları yönlendiren veya pasifize eden bir araç olduğunu belirten birçok araştırmacı (Köse, 2010; Levin, 2004; Mora, 2008; Özer, 2007; Robertson, 1999; Schiller, 1993; Swingewood, 1996) da bulunmaktadır.

İnsanlığın ortak bilgi hazinesinden daha kolay yararlanmasını sağlamak için her gün yeni kitle iletişim teknolojileri geliştirilmekte ve uluslararası medya ağları kurulmaktadır. Artık televizyon, internet ve sosyal paylaşım ağları kültür birikimlerini yansıtan araçlar olmanın ötesine geçmiş, toplumlar da istenilen değişim ve dönüşümlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla kullanır olmuştur. Medya, sosyal ilerlemede toplum içindeki dengeleri kuracak, istenilen doğrultuda işbirliği yapma ve örgütlenmeyi sağlayacak güce sahip duruma gelmiştir. Kitlesele haberleşmeyi sağlayan medya; öğretme, inandırma, ikna etme ve eğlendirme gibi işlevlere sahip olduğu için oldukça prestijli hale gelmiş ve neredeyse herkesi etkiler olmuştur (Erkelli Kızıl, 1998; Karahisar, 2012). Sinema veya dizi film oyuncularına özenme, onlar gibi konuşma veya giyinme; bir oyuncunun senaryo gereği ölümünden derin üzüntü duyma ve onun için dua etme; haberlerde gördüğü bir seri katili model olarak şiddet saçma, izlediği televizyon programında duyduğu/gördüğü her şeyi sorgusuz kabul etme ve programın kötülediği kişi/kişilere kin besleme bu duruma verilebilecek en yakın örneklerdir.

Hiebert ve ark. (1986) medyanın etkilerini; (i) psikolojik, (ii) sosyolojik, (iii) ekonomik ve (iv) politik olmak üzere dört farklı şekilde gösterdiğini belirtmişlerdir. Buna göre bireylerin duygularına hitap etme ve onları yönlendirme

dirme *psikolojik*; toplumsal değerlerin değişmesi ya da onlardan vazgeçilmesi *sosyolojik*; programlar veya reklamlar aracılığıyla pazarlaması yapılan ürünlere yönelme *ekonomik*; medyanın yönlendirdiği siyasi partiye sempati duyma ya da oy verme *politik* etkilere örnek olarak verilebilir.

2. MEDYA ETİĞİ

Çeşitli sorunların ve konuların kitlelere etkin biçimde duyurulması gereksinimi, kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmelere ve çeşitliliğin artmasına neden olmuş (İçel ve Ünver, 2005), buna paralel olarak medyanın kullanım alanı genişlemiş ve birey/toplum üzerindeki etkisi artmıştır (Savaş, 2001). Günümüzde medya; kullanım amacından sapmış durumdadır. Baskıcı mesajlar aracılığıyla halkı kısıp almaya çalışarak, giderek ticarileşerek, devlet faaliyetlerinin ayrıntılarını demokratik süreçlerden ve halktan gizleyerek suç ortağı haline gelmiştir (Chomsky, 1997). Medya; özgürlüğünü, piyasanın ekonomik denetiminden ve devletin siyasal baskısından ırak olma temeline dayandırmaktadır. Ancak medyanın, ticari bir işletme olma niteliğini açıkça savunmaya başlaması, bu özgürlük zeminini kaybetme tehlikesiyle karşılaşmasına neden olmuştur. Bu tehlikeye yanıt bulma çabalarından da medya etiği doğmuştur (Taş, 2010).

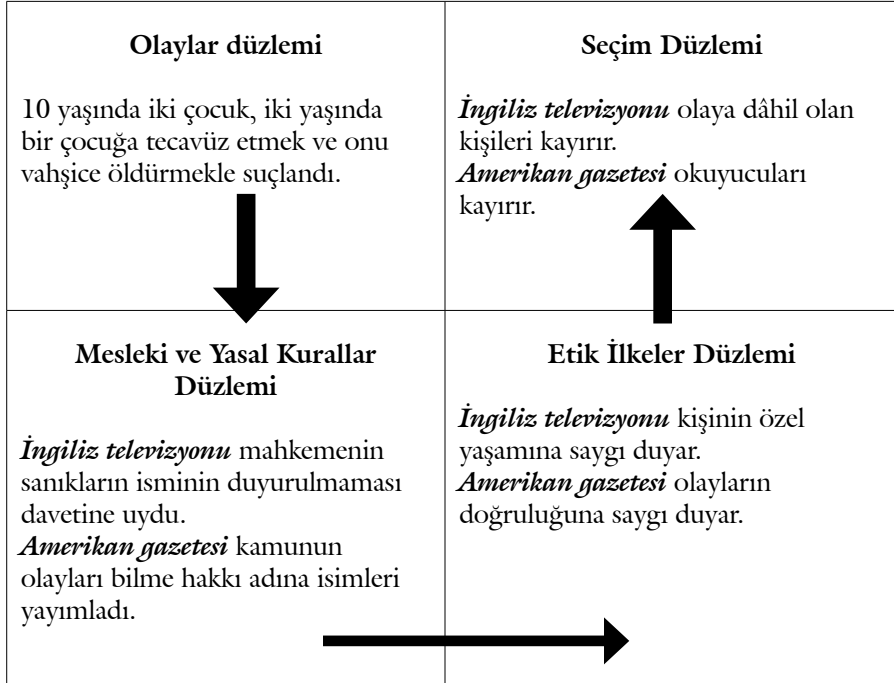
Etik; bireylerin, doğru ile yanlış ayırt etme ereğiyle kullandıkları doğru ve yanlış ölçülerini ifade eden (Aydın, 2014), nasıl davranacağı konusunda bireye yol gösteren standartlar topluluğudur (Gökçe ve Örselli, 2011). Bir davranışın, doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, erdemli ya da kusurlu olduğunu neyin belirlediğini anlamaya çalışan etik (Aydın, 2014); neyi istememiz, hissetmemiz, yapmamız ve nasıl olmamız gerektiğini araştırmaya yönelik felsefi sorgulamadır (Darwall, 1998). Çeşitli toplum etkinliklerinde olduğu gibi mesleki uğraşlar içerisinde de, meslektaşların belli davranış kalıplarına göre davranmalarını sağlayan etik değerlerden söz etmek mümkündür. Dolayısıyla politika, tıp, hukuk, spor ve kitle iletişimi gibi çeşitli alanlardan mesleki etik ilkeleri oluşturulmuştur (Aydın, 2014). Görüldüğü gibi çoğunlukla kitle iletişimi olarak anılan medya da etik ilkeleri oluşturulan alanlardan birini teşkil etmektedir.

Medya etiği; medyanın tüm kesimlere olmasa da çoğunluğa daha iyi hizmet sunabilmesi için, tercihen medya kullanıcılarıyla işbirliği yapılarak meslek üyeleri tarafından belirlenmiş bir dizi ilke ve kurallardan oluşmaktadır (Bertrand, 2004). Cereci'ye (2003) göre medya etiği; ayrımcılığın her türlüünü reddederek insanlara seslenen ve onların sesi olan kitle iletişim araçlarıyla, insanlık anlayışının örtüştüğü ve çatıştığı konuları kapsamaktayken, Belsey ve Chadwick'e (1998) göre kalitenin kontrol altında tutulması

ve garanti altına alınması, nesnel ve tarafsız olma, gerçeği söyleme, yalan söylememe gibi konularla ilgili ilke ve kuralları içermektedir. Her gün medya yoluyla iletilerini kitlelere yayan profesyonellere; bilgi ağında ortaya çıkan sorunlu durumlar hakkında sistematik bir düşünce biçimi öneren, uygulanmalı bir etik alanı olan medya etiği (Evers, 2010); piyasanın manipülatif gücünü kırmaya, kamuyla olan güven ilişkisini korumaya ve böylece kendi kendisini denetleyerek demokratik görevlerini yerine getirmesini sağlamaya yarar (Taş, 2010).

Medya etiği ya da karşılaşılabilecek olası etik sorunların ilk bakışta yalnızca medya çalışanlarıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Ancak kapsayıcı bir medya etiği anlayışıyla değerlendirildiğinde; hem gönderenin hem alıcının hem de medya yapısı ve sistemlerinin ilke ve kurallara duyarlı olmaları gerektiği söylenebilir (Evers, 2010). Ayrıca diğer mesleklere olduğu gibi, genel çizgileri aynı olmakla birlikte her alt medya grubunun meslek etiğinin kendine özgü olduğu unutulmamalıdır. Morresi'ye (2013) göre bunun en güzel örneği, John Rawls'ın ahlaki sezgileri ilkelerle kıyaslamak için kullandığı Potter Box isimli mekanizmasıdır (Morresi, 2013'den akt. Eren, 2010). Şekil 1'de Potter Box mekanizması verilmiştir.

Şekil 1. *Potter Box* (Eren, 2010).

Şekil 1'e göre, ilk aşama olaylar düzlemidir ve bu aşamada hem televizyon hem de gazete olayı araştırır. İkinci aşamaya gelindiğinde devreye mesleki/ yasal kurallar girer ve uyumsuzluk burada başlar. Bu aşama bir bakıma seçim ve ayrılma aşamasıdır. Üçüncü aşamada her iki yaygın organının seçiminde en genel ahlaki kriterleri hesaba katması gereken aşamadır. Ancak en genel ahlaki değer, özel yaşama saygı mı yoksa kamunun olayları bilme hakkı mı olduğu konusu tartışmalıdır ve bu tartışma etiğin inceleme alanına girer. Dördüncü aşamada varılan sonuçtaki çatallaşma "her alt-medya grubunun kendine özgü mesleki etik ilke ve kurallarını benimseyebileceği" ifadesi ile açıklanabilir.

3. MEDYA, MEDYA ETİĞİ VE EĞİTİM

Yasama, yürütme ve yargı kadar etkili olduğundan dördüncü organ olarak nitelendirilen medyanın; sağlık, ekonomi, hukuk gibi birçok alanda olduğu gibi eğitim alanını da etkilemesi kaçınılmazdır. Medyanın eğitimle ilişkisini iki farklı açıdan tartışmak mümkündür. İlki, medyanın eğitim ve dolayısıyla da eğitim örgütleri üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Bu etkinin de çoğunlukla teknoloji aracılığıyla gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim bilindiği gibi, teknoloji toplumun hem ürünü hem de temel kaynağıdır. Bu nedenle teknolojiye, insan gelişimini etkileyen temel boyut olma görevi yüklemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü işlevsellik, yaşam gücü, güvenilirlik, etkililik ve çok boyutluluk insanın doğasında var olan gereksinimlerdir ve teknoloji bu gereksinimleri karşılayabilecek etkinlikleri içermekte, bilim, hizmet, ulaşım vb. alanlardaki sorunlara uygulanmaktadır. Başka bir deyişle teknoloji; endüstri, tarım, ticaret, haberleşme ve diğer hizmet sektörlerinde gelişmeyi sağlamaktadır (Alkan, 2002). Çağımızda deneyimlenen bu gelişim ve dönüşüm ortamından elbette ki kitle iletişimi ile ilgili olan medya da etkilenmiştir. Medya; teknolojik gelişmelerden beslenmiş ve önceleri mümkün olmayan nicelikteki insan kitlelerine ulaşabilir olmuş, bu yolla da birçok alanda olduğu gibi eğitim alanına da erişebilmiştir. Nitekim Boyraz'ın (2008) da belirttiği gibi teknolojik gelişmeler; eğitim sisteminin yapısını, eğitim ortamlarının kalitesini ve öğrenme-öğretme sürecini etkilemektedir. Dolayısıyla Andersen (2002) ve Levin'in (2004) de söz ettiği gibi medya; hayatın birçok alanında olduğu gibi okulda da televizyon, bilgisayar, video oyunu, CD, DVD, müzik ve film gibi araçlarla yer almaktadır. Ulusal düzeyde değerlendirildiğinde medyanın; eğitime dair haberleri yayma, eğitim paydaşlarını eğitime dair konulardan haberdar etme, eğitim örgütlerinin tanıtımını yapma, aynı anda büyük kitlelerin eğitime dair konularda ivedi şekilde bilgilendirilmesi, eğitim politikalarının duyurulması gibi konularda işe koşulduğunu söylemek mümkündür. Küresel düzeyde düşünüldüğünde ise; medyanın farklı ulusların eğitim sis-

temlerinin incelenbilmesine ve karşılaştırılmasına, öğrencilerin başka ülkelerde eğitimlerine devam etme fırsatına erişebilmesine, çağın önemli reformlarının alınıp ulusal düzeyde entegre edilmesine aracılık ettiği de şüphesizdir.

Medya ve eğitim ilişkisini, eğitim örgütlerinin medya kullanımı açısından tartışmak da mümkündür. Çoğunlukla yeni medya olmak üzere medya, eğitim örgütleri özellikle de okullar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Eid ve Ward'a (2009) göre yeni medya, son yirmi yılda geleneksel medyanın, dijital, bilgisayarlı, bilgi ağı ve gelişmiş kitle teknolojilerine doğru evrilmesinin sonucudur. Buna göre geleneksel medya içeriğine; sosyal ağlar (MySpace, Facebook, LinkedIn, Habbo, Twitter, Nexopia), video paylaşım siteleri, wiki, bloglar eklenmiştir. İnsanlar yeni medyaya bilgi edinme, haber alma, eğlenme gibi bazı ihtiyaçlarını karşılamak için başvurmaktadır. Yeni medyanın işlevleri bunlarla da sınırlı değildir. Nitekim Türk (2013), internetin ve sosyal ağların büyük kitlelere ulaşan bir iletişim aracı olarak; kültürün yayılımını sağladığını, demokratikleşmeye hizmet ettiğini ve sivil toplum örgütlerinin dünya çapında kendilerini duyurmalarına imkân verdiğini belirtmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak okulların; bilgi edinme, bilgi verme, reklam yapma, eğitsel faaliyetleri/materyalleri paylaşma vb. amaçlarla medyaya başvurdukları ifade edilebilir. Neredeyse her okulun okula dair bilgilerin paylaşıldığı resmi bağlantılı bir web sitesi bulunmaktadır. Ayrıca birçok okulun instagram, facebook, twitter gibi sosyal medya ağlarında yer aldığı da bilinmektedir.

Görüldüğü gibi eğitim ve medya hem ilişkili hem de birbirlerinden etkilenen alanları teşkil etmektedir. Medya önceki başlıklarda da değinildiği gibi eğitimi etkilemekteyken, eğitim örgütleri de medyaya sıklıkla başvurmaktadır. Bu yakın ilişki aynı zamanda ilişkiyi düzenleyecek bazı ilke ve kurallara olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle; hem medya organlarının hem eğitim örgütlerinde medyayı kullanan paydaşların bazı etik ilkelere uymaları gerekmektedir. Bunu bir anlamda; en genelde etiğin özelde ise medya etiğinin eğitim ortamlarına izdüşümü olarak değerlendirmek mümkündür. Gerek medya kuruluşlarının gerekse okulların medya-eğitim ilişkisini sağlıklı şekilde yürütebilmeleri, paydaşların güvenli şekilde medyadan yararlanabilmeleri, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması ve özellikle de çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gibi konularda yasal düzenlemeler kadar etik ilkeler de büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu süreçlerde gerçekleştirilecek etik ihlallerin ne şekilde çözümleneceği, ortadan kaldırılacağı ve nasıl önleneceği gibi konularda da kullanıcıların bilinçli olması da önemlidir.

Son yıllarda özellikle okullarda medya kullanımını ele alan ve çocukların medyayı güvenli şekilde kullanabilmeleri için alınacak önlemlere odaklanan

medya okuryazarlığı kavramı çok sayıda araştırmaya konu edilmiş, birçok ülke bu kavrama ilişkin geliştirilmiş derslere öğretim programlarında yer vermiştir. Medya okuryazarlığı kavramını “medyanın olası olumsuz etkilerinden korunmak, faydalı ve gerekli medya araçlarına erişebilmek, erişilen aracı doğru anlayabilmek, anladıklarını analiz edebilmek için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmak” şeklinde tanımlamak mümkündür. Medya okuryazarlığı eğitimi ise öğrencilerin hayat boyu medyaya karşı bilinçli ve güçlü olabilmek için gereken bakış açısını kazanmalarına yönelik eğitim olarak tanımlanmaktadır (Tallim, 2010).

Medya okuryazarlığı eğitiminin öğrencilerin hem medyayı bilinçli şekilde medya kullanabilmelerini hem de bu süreçte medya etik ilkelerini öğrenmelerini ayrıca bilinçli birer vatandaş olarak yetişmelerini de sağlayacağı aşikârdır. Nitekim Jols ve Thoman (2008) medya okuryazarlığı eğitiminin (i) bireylere kendini ifade etme ve eleştirel düşünme becerileri kazandıracığını, (ii) bireylerin toplumsal süreçleri anlayabilen, siyasi sınıflandırma ve seçim yapabilen birer vatandaş olarak yetişmelerini sağlayacağını, (iii) bireylere medyayı zarar görmeden güvenli şekilde kullanabilmesi için gereken bilgi ve beceriyi edindireceğini, (iv) olası medya bağımlılığından koruyacağını, (v) görsel okumayı ve (vi) bilginin kaynağını bulmayı öğreteceğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla öğretim programlarında bu türden bir eğitime yer verilmesi bireylerin medya kullanımı becerilerini desteklerken etik ilkelere uyulmasını da sağlayacaktır. Nitekim Bertrand (1997) da benzer şekilde tüm çocuklara medyanın (i) yapılarının, (ii) içeriklerinin ve (iii) etkilerinin eleştirel bir şekilde öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca araştırmacıya göre bu eğitim öğrencilerin medyayı bilinçli şekilde kullanmaları için okul gazeteleri/radyo istasyonları için çalışarak medya üretmeleri ile desteklenmelidir.

4. SHARENTING DAVRANIŞI VE ÇOCUK HAKLARI

“Share” (paylaşma) ve “parenting” (ebeveynlik) kelimelerinin birleşiminden oluşan “sharenting” kavramı, ebeveynlerin kişisel sosyal medya hesaplarında çocukları hakkında fotoğraf, video ve diğer tanımlayıcı bilgileri paylaşma davranışını ifade etmektedir (Blum-Ross ve Livingstone, 2017; Burn, 2022). Ebeveynlerin ihtiyaç duydukları sosyal desteği çevrimiçi ortamlarda bulma, kendilerini ve ailelerini tanıtabilme, beğeni ve yorumlar aracılığıyla aldıkları olumlu geri bildirimlerle onaylanma gibi istekleri sosyal medyayı sık şekilde kullanmalarına neden olabilmektedir. Örneğin günümüzde facebook neredeyse bir “bebek kitabı” haline gelmiş durumdadır. Facebook sosyal ağına aktif olarak kayıtlı ebeveynlerin, çocuklarının fotoğraflarını yayınlama oranı %90’ının üzerindedir. Ayrıca 2014 yılında yapılan bir araştırmada, 18-

34 yaş arası annelerin yaklaşık %40'ının bebekleri için sosyal medya hesapları açtığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, sosyal medyanın var olduğunu bile bilemeyecek kadar küçük olan ve bu nedenle sosyal medya hesapları açıp açmama konusunda kendi kararlarını veremeyen çocuklar, ebeveynlerinin sharenting davranışları nedeniyle giderek artan bir şekilde dijital ayak izleri geliştirmektedir. Nitekim Amerika'da yapılan bir araştırmada, Amerikalı bebeklerin %90'ının iki yaşına kadar dijital ayak izine sahip olduğu ortaya konmuştur (Williams-Ceci ve ark., 2021).

Sharenting, ailenin en genç üyelerinin (genellikle reşit olmayan üyelerin) görüntülerinin ebeveynler tarafından sosyal ağlarda paylaşılmasıyla ilgili güncel bir çevrimiçi iletişim olgusudur. Bu tür davranışlar zaman zaman diğer akrabalar tarafından da sergilenebilmektedir (Romero-Rodríguez ve ark., 2022). Araştırmalar sharenting davranışının ebeveynler arasında hızla yaygınlaştığını göstermektedir. Wagner ve Gasche (2018) bu yaygınlaşmanın temelinde; teknolojik gelişmelerle birlikte neredeyse her ebeveynin bir cep telefonuna sahip olmasının ve dolayısıyla her ortamda fotoğraf çekebilme imkânına erişebilmelerinin olduğunu belirtmişlerdir.

İnternette ve çoğunlukla sosyal medyada içerik paylaşmanın; bireyleri haberdar etme, bilgilendirme, bazı konularda farkındalık oluşturma, eğlendirme gibi birçok olumlu katkısından söz etmek mümkündür. Ancak bunun yanında her içeriğin faydalı olmayacağı aksine zarar verebileceği de unutulmamalıdır. Çocuğun özel bilgilerinin tam denetim imkânı olmayan dolayısıyla da güvenli olmayan çevrimiçi ortamlarda paylaşılması, olumsuz birçok sonuca neden olabilmektedir. Sosyal medya kullanıcılarının çocukla ilgili birçok görüntü ve bilgiye ulaşması (Brosh, 2016), çocuk hırsızlığı, kimlik bilgilerinin kopyalanması, kimlik sahtekarlığı, çocukların ebeveynlerine karşı olan güvenlerinin olumsuz etkilenmesi, olumsuz duygu durumu (Williams-Ceci ve ark., 2021), yayınlandıktan sonra kolayca silinemeyen uzun vadeli dijital ayak izleri ve dolayısıyla çocuğun yaşamının art niyetli kişilerce yakından takip edilebilmesi (Steinberg, 2017) bu olumsuz sonuçlardan bazılarına örnek teşkil etmektedir. Örnekler incelendiğinde; sharenting davranışının; çocuğun (i) güvenliğini tehlikeye attığı, (ii) ruh sağlığını olumsuz etkilediği, (iii) özel hayatının gizliliğini ihlal ettiği dolayısıyla da (iv) mahremiyetini ihlal ettiği görülmektedir. Bu nedenle de sharenting davranışının birçok açıdan hukuka aykırı olduğunu söylemek mümkündür. Hukuka aykırı davranıştan etkilenen bireylerin çocuk olduğu düşünüldüğünde ise bu davranışın aynı zamanda çocuk hukukuna ve çocuk haklarına da aykırı olduğu da belirtilebilir.

Objektif hukukun çocuk yaştaki bireylerin hak ve sorumlulukları ile ilgili kısmını ifade eden çocuk hukuku; çocuğun hukuki bağlamda yaşamını dü-

zenleyen tüm hukuk kurallarıyla ilgilendirir. Bu bağlamda çocuk hukuku kapsamında; kamu hukuku, ceza hukuku, sosyal hukuk, özel hukuk alanlarındaki çocukla ilgili kurallar yer almaktadır. Dolayısıyla çocuk hakları çocuk hukuku kapsamındadır (Gürkaynak, 1998). Çocuk hakları ise, çocukların savunmasız varlıklar olduğundan hareketle yetişkinlerin yetişenlere güçlülerin güçsüzlere dair yükümlülüklerini belirler (Doğan, 2000). Çocuk haklarını doğal hukuk ve pozitif hukuk olmak üzere iki bağlamda tartışmak mümkündür. Nitekim Akyüz ve Kepenekci (2005) çocuk haklarının (i) doğal hukuk bağlamında; çocuğun bakım, korunma ve yetiştirilme ihtiyacı olması nedeniyle oluşan hakları iken (ii) pozitif hukuk bağlamında; yasa ve uluslararası sözleşmelerde düzenlenen hakları olduğunu belirtmişlerdir.

Çocuk hakları; “Çocukların Magna Cartası”, “Çocukların İnsan Hakları Yasası” gibi kavramlarla da ifade edilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) ile dünya genelinde kabul görmüş ve benimsenmiştir. Sözleşme BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır. Sözleşme, çocukların haklarını koruma sözü vermiş olan ülkelerin imzaladığı önemli bir anlaşmadır. ÇHS, üç kısım ve toplam 54 maddeden oluşmaktadır. Bu bağlamda ilk 41 madde ilk kısmı oluşturmakta ve çocukların haklarına ve temel ilkelere ilişkin ifadeler içermektedir. Sözleşmenin ikinci kısmı BM Çocuk Hakları Komitesi’ni düzenleyici maddelerden, üçüncü kısmı ise ÇHS’nin uygulanmasına ve imzalanmasına ilişkin düzenleyici maddelerden oluşmaktadır.

ÇHS’nin içerdiği bazı çocuk hakları, diğer hakların kullanılması ve taraf devletlerin bu süreçteki yükümlülükleri gibi konulara temel oluşturmakta başka bir ifade ile de temel ilkeleri teşkil etmektedir. Bu bağlamda (i) ayırım gözetmeme, (ii) yaşama ve gelişme, (iii) çocuğun yüksek yararı, (iv) çocuğun görüşlerine saygı ve (v) çocuğun katılım hakkı ÇHS’nin temel ilkelerini oluşturmaktadır (Akyüz, 2018). ÇHS maddeleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde çocuk haklarının (i) yaşamsal haklar, (ii) gelişimsel haklar, (iii) korunma hakları ve (iv) katılım hakları olmak üzere dört ana boyuta ayrıldığı söylenebilir (UNICEF, 2007). Bu bağlamda; *yaşamsal haklar* yaşama ve hayatta kalmak için (barınma, beslenme vb.), *gelişimsel haklar* ise çocuğun kendisini gerçekleştirebilmesi için gerekli koşulları ve temel ihtiyaçları içermektedir (eğitim, eğlenme, oyun vb.). *Korunma hakları* her türlü ihmal ve istismardan korunmakla ilgili hakları (her türlü şiddet, çalıştırılma vb.), *katılım hakları* ise kendisini ilgilendiren konularda söz sahibi olmakla ilgili hakları içermektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere sharenting davranışı çocuğun; güvenlik, ruh sağlığı, özel hayatının gizliliği ve mahremiyet gibi konularda zarar gör-

mesine neden olabilecek riskler taşımaktadır. Bu nedenle de çocuk hakları ihlali olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla bu tür davranışların çocukların hangi haklarını ihlal ettiği konusunun derinlemesine irdelenebilmesi ve daha anlaşılır olmasında sharenting davranışının, ÇHS lensinden incelenmesi fayda sağlayacaktır.

ÇHS 54 maddeden ve üç kısımdan oluşmaktadır ancak yalnızca ilk kısmı oluşturan 41 maddede çocuk haklarından söz eden ifadeler bulunmaktadır. Bu nedenle sözleşme, sharenting davranışı açısından yalnızca ilk kısım açısından incelenmiş; sözleşmenin düzenlenmesi, imzalanması ve uygulanması gibi yürürlükle ilgili maddeleri içeren ikinci ve üçüncü kısımları inceleme dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda sharenting davranışının ÇHS maddeleri kapsamında incelenmesi ve hangi çocuk haklarını ihlal ettiğine ilişkin çıkarımlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Sharenting Davranışının İhlal Ettiği ÇHS Hak Boyutları ve Maddeleri

İhlal Edilen Hak Boyutları				İhlal Edilen ÇHS Maddeleri*
Yaşamsal haklar	Gelişimsel hakları	Korunma hakları	Katılım hakları	
X		X		Madde 3. Kurum ve kuruluşların gerçekleştirdiği çocukla ilgili tüm faaliyetlerde çocuğun yararının temel alınması esastır. Çocuğun esenliği için gerekli bakım ve koruma sağlanır gerekli önlemler alınır.
X	X			Madde 6. Taraf devletler, her çocuğun temel yaşam hakkına sahip olduğunu kabul eder ve çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için azami çaba gösterirler.
		X		Madde 8. Taraf devletler, çocuğun kimliğini; tabiiyetini, ismini ve aile bağlarını koruma hakkına saygı gösterirler.
			X	Madde 12. Görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip her çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını vardır.

İhlal Edilen Hak Boyutları				İhlal Edilen ÇHS Maddeleri*
Yaşamsal haklar	Gelişimsel hakları	Korunma hakları	Katılım hakları	
			X	Madde 13. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama, her türlü haber ve düşüncüyü araştırma ve elde etme hakkına sahiptir.
	X			Madde 14. Çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşan haklarının kullanılması hak ve ödevi ebeveynlerin veya yasal vasileridir.
		X		Madde 16. Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale edilemez, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.
	X		X	Madde 17. Kitle iletişim araçlarının önemi kabul edilerek çocuğun; toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesi sağlanır.
X	X			Madde 18. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya, gerekliyse yasal vasilelere aittir. Bu kişiler herşeyden önce çocuğun yüksek yararını gözönünde tutmalıdır.
X		X		Madde 19. Çocuğun her türlü ihmal ve istismardan (bedensel/zihinsel/cinsel şiddet, suistimal vb.) korunması için yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemler alınır.
	X			Madde 28. Her çocuk eğitim hakkına sahiptir. Okul disiplininin çocuğun saygınlığına uygun biçimde yürütülmesi için gerekli olan tüm önlemler alınır.
	X		X	Madde 31. Çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama vb. kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı vardır.

İhlal Edilen Hak Boyutları				
Yaşamsal haklar	Gelişimsel hakları	Korunma hakları	Katılım hakları	İhlal Edilen ÇHS Maddeleri*
X		X		Madde 32. Çocuk; (i) eğitimine, sağlığına, bedensel-zihinsel-ruhsal-ahlâksal-toplumsal gelişimine zarar verecek nitelikte ve tehlikeli işlerde çalıştırılmaz.
		X		Madde 34. Çocuğun her türlü cinsel sömürü ve cinsel suistimalden korunma hakkı vardır.
		X		Madde 35. Çocuk trafiği ve ticaretini önlemek için ulusal düzeyde her türlü önlem alınır.
		X		Madde 36. Çocuğun, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı korunma hakkı vardır.
		X		Madde 37. Çocuklar işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulamaz.

*İhlal edilen ÇHS maddeleri sharenting davranışı kapsamında incelenmiş ve özetlenerek verilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi ÇHS’de yaşamsal haklar, gelişimsel haklar, korunma hakları ve katılım hakları olmak üzere dört temel hak boyutu bulunmaktadır. Tablo 1’de görüldüğü üzere; sharenting davranışı bu hak boyutlarının tümünü ihlal edici nitelik taşımaktadır. ÇHS bağlamında incelendiğinde sharenting davranışının ÇHS’nin 17 maddesini, ayrıca hak boyutlarını 24 kez ihlal ettiği görülmektedir. Bu türden davranışlar en çok çocukların “korunma hakları” kapsamına giren haklarını (m.3, m.8, m.16, m.19, m.32, m.34, m.35, m.36, m.37) ihlal etmektedir. Söz konusu maddeler çocuğun; insanlık onurunun, saygınlığının, kimliğinin, iletişiminin, özel hayatının güvenceye alınması ve şiddet, zorla çalıştırma, insanlık dışı cezaya maruz bırakılma gibi her türlü ihmal ve istismardan korunmasına ilişkin hakları içermektedir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere sharenting davranışı; ÇHS’nin “gelişimsel hakları” kapsamına giren altı maddeyi (m.6, m.14, m.17, m.18, m. 28, m.31) ihlal etmektedir. Söz konusu gelişme hakları çocuğun; toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını, kültürel ve sanatsal

yaşamını eğitim ve uygun nitelikteki faaliyetlerle geliştirilmesine ilişkin tüm hakları içermektedir. Sharenting davranışı ile çocuğun ihlal edilen “yaşamsal hakları” ise çocuğun yaşaması ve hayatta kalması ile ilgili haklardan (m.3, m.6, m.18, m.19, m.32) oluşmaktadır. Son olarak ÇHS’nin 12, 13, 17 ve 31. maddeleri çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe belirtmesi, düşüncelerini özgürce ifade etmesi ve paylaşması, yaşına uygun etkinliklerde bulunması, kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe dâhil olabilmesi gibi hakları içermektedir. Bu haklar çocuk hakları kapsamındaki “katılma haklarını” oluşturmaktadır. Dolayısıyla sharenting davranışının diğer hak boyutlarında olduğu gibi katılma haklarına da zarar verdiğini söylemek mümkündür.

Ebeveynlerin; çocuğun doğum anına, ilk özel günlerine (dış çıkarma, ilk adım, doğum günü, okula başlama vb.), uyku, oyun veya dinlenme zamanlarına, sosyal ortamlardaki davranışlarına vb. ilişkin paylaşımlarına sosyal medyada sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür paylaşımların tamamının ÇHS’de belirtilen çocuk haklarına aykırı olduğunu belirtmek mümkündür. “Çocuğun, çocuk beziyle havuzda yüzerken görüntülerini paylaşma” örneği üzerinden yapılacak bir tartışma konunun daha açıklayıcı olmasında faydalı olabilir: (i) İlk olarak çocuk görüşlerini oluşturma ve paylaşma konusunda gerekli yeteneğe ve gelişim düzeyine sahip değildir. Bu nedenle de davranış tamamen ebeveynin sorumluluğundadır. Bu açıdan ÇHS’nin 5. ve 12. maddeleri ihlal edilmiştir. (ii) Her çocuğun mahremiyet ve özel hayatının gizliliğinin korunması hakkı vardır. Davranış bu açıdan da ÇHS’nin 16. maddesine aykırıdır. (iii) Çocuğun bebek bezi ile görüntülenmesi ve paylaşılması çocuğun güvenliğini de tehlikeye atabilecek bir davranıştır. Oysaki çocuğun yaşaması ve hayatta kalabilmesi için gerekli tüm şartların oluşturulması ve önlemlerin alınması ÇHS’nin genel ilkelerindedir. Görüntülerin kötü niyetli kişilerin eline geçme ihtimali de yine sözleşmenin başta 34. maddesi (çocuğun her türlü cinsel sömürü ve cinsel suistimalden koruma hakkı) ve 35. maddesi (Çocuk trafiği ve ticaretinden korunma hakkı) olmak üzere birçok maddesine aykırıdır. (iv) Ebeveynin paylaşımı, görüntüler üzerinden çıkar sağlama amacı içeriyorsa bu davranış sözleşmenin 32. ve 36. maddelerine (eğitime, sağlığına, bedensel-zihinsel-ruhsal-ahlâksal-toplumsal gelişimine zarar verecek nitelikte ve tehlikeli işlerden korunma hakkı/esenliğine zarar verebilecek her türlü sömürüden korunma hakkı) de aykırılık teşkil etmektedir. Özetle sharenting davranışı yalnızca etik dışı değil aynı zamanda yasa dışı bir davranış türüdür.

5. MEDYA ETİĞİ, EĞİTİM VE SHARENTING DAVRANIŞI

ÇHS'ye göre 18 yaşını doldurmamış her birey çocuktur ve yine sözleşme-göre bu çocukların yaşamsal, gelişimsel, korunma ve katılım haklarına erişimlerinde ve bu hakları kullanmalarında birincil sorumluluk ebeveynlerde, vasilerde ya da gerekli durumlarda yasal temsilcilerde bulunmaktadır. Sharenting davranışı, ilk bakışta çocuğun ebeveynlerinden veya yakınlarından birinin özel bilgi, belge ve görüntülerini sosyal medyada paylaşması olarak değerlendirilebilir. Ancak çocuk, okul çağına geldiğinde günün önemli bir kısmını okulda geçirmektedir. Günümüzde; başta okullar olmak üzere eğitim örgütlerinin de okula ait web sitesi, sosyal medya hesabı gibi platformlarda çocukların fotoğraf, video gibi görsellerini paylaştığı görülmektedir. Bu paylaşımlar kimi zaman bilgi verme, haberdar etme gibi amaçlarla kimi zaman da reklam ve okulu ön plana çıkarma gibi amaçlarla da yapılabilmektedir. Ancak paylaşımın amacı yalnızca paylaşımın etik veya etik dışı olma durumunu belirlemekte, hukuka aykırılığını ise önlememektedir. Örneğin; “anaokulu yetkililerinin öğrencilerin uyku saatine ait görüntülerini whatsapp gruplarında paylaşma davranışı” davranışın amacı temelinde ve etik bağlamda şu şekilde tartışılabilir:

Etik; bir davranışın doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, erdemli ya da kusurlu olup olmadığını belirlemeyi amaçlayan ölçütler bulmaya çalışan değer, ilke ve kurallar bütünüdür. Çağlar boyunca filozoflar etik sorunları ele alan ve farklı bakış açılarına sahip teoriler geliştirmiştir. *Teleoloji* ve *deontoloji* bu teorilerden ikisini teşkil etmektedir (Aydın, 2016). *Teleolojik teoriye* göre filozofların bulmaya çalıştığı etik ölçütler, eylemin neden olduğu sonuç ya da sağladığı faydadır. Bu bağlamda öğrencilerin okuldaki uyku saatine ait görüntülerini whatsapp uygulamasındaki veli grubunda paylaşan okul yetkilileri; velileri bilgilendirdiği ve çocuklarının iyi olduğunu göstererek onları rahatlattığı, okulun bu konudaki görevini yerine getirdiğini de gösterdiği için fayda ilkesine uygun davranmıştır. Başka bir deyişle yetkililerin sharenting davranışı ortaya çıkan sonuca göre etikdir. Çünkü Stroll ve ark. (2008'den akt. Aydın, 2016) da belirttiği gibi teleolojiye göre bir eylemin etik olup olmadığı eylemin ortaya çıkan sonucuna bağlıdır.

Deontoloji ise bir eylemin etik olup olmadığına karar verirken, eylemi sergileyenin “niyet”ini ölçüt kabul eder. Başka bir deyişle bireyin bir davranışı sergilerken taşıdığı iyi veya kötü niyet aynı zamanda davranışın etik veya etik dışı olduğunu belirler. Çünkü Pence'e (2004) göre eylemi sergileyen kişinin niyeti, eylemin yarattığı sonuçtan daha değerlidir (akt. Aydın, 2016). Akkaya'ya (2020) göre etik; genel iyi, genel doğru ya da genel faydanın sağlanmasında önemli rol oynar. Etiğin en temel amacı; bireyin tek başına karar

aldığı durumlarda bile, bireysel faydayla birlikte genel faydayı da göz önünde tutmasını, herhangi bir otoriteye ya da zorlayıcı bir güce bağlı kalmadan ve boyun eğmeden kararlar alabilmesini ve buna uygun davranmasını öğretebilmektir. Birey ancak bu yolla toplumun bir parçası olabilecek ve kendine has varlığını koruyabilecektir. Bu bağlamda öğrencilerin okuldaki uyku saatine ait görüntülerini whatsapp veli grubunda paylaşan okul yetkilileri (i) bu paylaşımı yalnızca bilgi vermek gibi bir amaçla yani iyi niyetle yaptıysa etik, (ii) reklam ya da herhangi başka bir art niyetle yaptıysa etik dışı davranmış olurlar.

Yukarıdaki etik tartışmaya ilaveten; insan davranışlarının belirli ölçütler dâhilinde gerçekleşmesinde işe koşulan etiğin, kimi zaman birbirine zıt kutuplarda konumlanan iki farklı yargıyı kabul ettiğine de rastlanmaktadır (Russell, 2017). Öğrencilerin okuldaki uyku saatine ait görüntülerini whatsapp uygulamasındaki veli grubunda paylaşan okul yetkililerinin paylaşımı bu bağlamda değerlendirildiğinde ise; paylaşma davranışının etik olup olmadığı konusu tartışmalıdır.

Eğitimde sharenting'in genel etik bağlamında tartışılması yukarıdaki gibidir. Bu davranış daha özellikli olarak medya etiği bağlamında tartışılmak istendiğinde; üç farklı sorumlu grupta karşılaşılır. İlki okulda olduğu süreç boyunca öğrencilerden sorumlu olan eğitim çalışanları, ikincisi veliler, üçüncü ise çevrimiçi platform hizmeti sunan servis sağlayıcılardır. Okul sürecinde eğitim çalışanlarının çocukla ilgili özel bilgi, belge, görüntü paylaşmaması; velilerin bu paylaşma durumuna onay vermemesi ve bu davranışı sergilememesi; servis sağlayıcıların ise platformlarda gerçekleşen bu tür paylaşımları erişime kapatması hatta izin vermemesi ve bu konudaki gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi çocuklarla ilgili çevrimiçi ortamlarda paylaşım yapma davranışının etik olup olmama konusu kimi zaman etik kimi zaman etik dışı sonuçlara götürmekteyken kimi zaman da muğlak ve tartışmalı bir hal almaktadır. Davranışın hukuksal zeminde tartışılması ise, hukuksal metinlerin etik ilkelere görece somut ve ispatlanır olması hasebiyle nettir. Daha ayrıntılı bir ifade ile ÇHS ile çocuk kabul edilen 18 yaş altı bireylerle ilgili her türlü alanda ya da zamanda yapılan paylaşımların yasa dışı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü çocukların; kendileriyle ilgili konularda görüş bildirme, karar verme, sonuçlarını analiz etme becerileri henüz gelişmemiştir bu nedenle de paylaşımların taşıyacağı riskleri göz önüne alacak yetileri çoğunlukla yoktur. Bundan ötürüdür ki bu tip durumlarda kendileri adına karar alması, haklarını kullanmasına yardımcı ve rehber olması adına ebeveynler, vasiler ve gerektiği durumlarda da yasal yetkililer çocuklara karşı sorumlu ve

yükümlü tutulmuş ve bu yasayla güvence altına alınmıştır. Bunun dışında çocuğun okulda olduğu zamanlarda, sahip olduğu tüm haklarının (yaşamsal, gelişimsel, korunma ve katılma) kullanılması ve geliştirilmesinden okul çalışanları sorumludur. Dolayısıyla anne ve babanın sharenting davranışı ile ilgili etik-etik dışı ve yasal-yasaya aykırı tartışmaları, eğitim örgütleri, eğitim çalışanları dolayısıyla da eğitim bağlamında da geçerlidir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çevrimiçi ortamlarda çocuklara ait görüntü, ses, özel bilgi ve belgelerin vb. paylaşılması anlamına gelen sharenting davranışı bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Genellikle ebeveynler tarafından sergilendiği için kavram “share” ve “parenting” kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu nedenle de Türkçe karşılığı bulunmamaktadır.

Sharenting, internet aracılığı ile başta sosyal medya olmak üzere çevrimiçi platformlarda çocukla ilgili hassas içeriklerin paylaşılması anlamına gelmektedir. Bu davranış daha çok ebeveynler özellikle de anneler tarafından sergilenmektedir. Ancak çocuğun yakınlarının, akrabalarının, akranlarının, öğrenim gördüğü okulda görev yapan eğitim çalışanlarının da bu davranışı sergiledikleri görülebilmektedir.

Sharenting davranışı; çocuğun güvenliğine, ruh sağlığına, mahremiyetine ve özel hayatına zarar vermeye dair bir takım riskler taşımaktadır. Bu nedenle de hem evdeki özel yaşamında hem de günün önemli bir kısmını geçirdiği okul yaşamında dikkat edilmesi gereken bir konudur. Bu nedenle bu çalışmada sharenting; genelde etik, özellikli olarak medya etiği ve eğitim bağlamında incelenmiştir. Ayrıca sharenting; BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) lensinden irdelenmiş ve davranışın sözleşmede çocuğun açıkça ifade edilen dört temel boyuta ayrılan haklarından (yaşamsal, gelişimsel, korunma ve katılma) hangilerine aykırı olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Sharenting davranışının etik olup olmama konusu kimi zaman etik kimi zaman etik dışı sonuçlara götürmekteyken kimi zaman da tartışmalıdır. Çünkü sharenting davranışının etik olma durumu temel alınan etik teoriye göre değişmektedir. Örneğin teleolojik teori davranışın ortaya çıkardığı sonuca odaklanmaktadır. Buna göre ortaya çıkardığı sonuç iyiyse sharenting davranışı etik değilse etik dışı olarak değerlendirilmektedir. Deontolojik teoride ise bir eylemin etik olup olmadığına eylemi sergileyen kişinin niyetine bakılarak karar verilir. Buna göre iyi niyetle sergilenen sharenting etik iken, art niyetle sergilenen sharenting etik dışıdır. Dolayısıyla sharenting davranışının; etik bağlamında tartışmalı olduğunu ve muğlaklığını koruduğunu söylemek mümkündür. Sharenting davranışını daha özellikli olarak medya etiği

bağlamında tartışmak da mümkündür. Buna göre (i) velilerin, (ii) eğitim çalışanlarının ve (iii) çevrimiçi platform hizmeti sunan servis sağlayıcılarının uymaları gereken bazı ilke ve kurallardan söz etmek mümkündür. Örneğin eğitim çalışanlarının okulda gerçekleştirilen etkinliklere ilişkin yaptıkları paylaşımlarda öğrencilere ait hassas bilgilere yer vermemeye özen göstermeleri gerekmektedir. Velilerin özellikle whatsapp gruplarında, web sitelerinde ve okula ait sosyal medya hesaplarında yapılan paylaşımları takip etmeleri ve çocuklarıyla ilgili paylaşımlara izin vermemeleri de önemlidir. Ayrıca servis sağlayıcılarının medya organlarının uymaları gereken medya etiği ilkelerinin yanında, çocuklarla ilgili paylaşımları özenle denetlemeleri, hassas içeriklere izin vermeme, erişime kapatma gibi konularda dikkatli olmaları ve çocuk hakları konusunda duyarlı olmaları gerekmektedir.

Sharentig'in hukuksal zeminde tartışılması ise; hukuksal metinlerin etik ilkelere kıyasla somut ve ispatlanır olması hasebiyle nettir. Bu çalışmada sharenting, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) lensinden irdelenmiştir. ÇHS'de çocuk hakları (i) yaşamsal haklar, (ii) gelişimsel haklar, (iii) korunma hakları ve katılım hakları olmak üzere dört temel boyuta ayrılmaktadır. Buna göre ÇHS bağlamında incelendiğinde sharentig'in; ÇHS'nin tüm hak boyutlarında toplam 17 maddesini, 24 kez ihlal ettiği görülmüştür. Bu türden davranışlar en çok çocukların "korunma hakları" kapsamına giren haklarını (saygınlığının, kimliğinin, iletişiminin, özel hayatının korunması gibi) ihlal etmektedir. Bunu sırasıyla gelişimsel haklar (çocuğun kendisini gerçekleştirebilmesi için eğitim, eğlenme, oyun gibi gerekli koşullara erişim hakkı), yaşamsal haklar (barınma, beslenme vb.) ve katılım hakları (kendisini ilgilendiren konularda söz sahibi olma, düşüncelerini özgürce ifade etme vb.) izlemektedir.

Sonuç olarak sharenting davranışının etik açıdan tartışmalı, hukuksal açıdan ise hukuka aykırı olduğu söylenebilir. Çünkü bu davranış ÇHS'nin birçok maddesini açıkça ihlal etmekte ve başta güvenlik olmak üzere birçok açıdan risk taşımaktadır. ÇHS'de de belirtildiği üzere çocuğun haklarını kullanmasında ve çocukla ilgili kararların verilmesinde birincil sorumluluk anne ve babadadır. Bazı durumlarda bu sorumluluk vasi ya da yasal temsilciler aracılığı ile yerine getirilmektedir. Ayrıca çocuk yaşamının önemli bir bölümünü okulda geçirmektedir. Dolayısıyla okulda görev yapan yetkililerin ve öğretmenlerin de bu bağlamda sorumlulukları bulunmaktadır. Bu yüzden de çocuğun gelişiminden sorumlu tüm kişi, kurum, kuruluş ve medya organlarının sharenting davranışı konusunda farkındalıklarının olması, çocuk hakları ihlallerinin önlenmesinde gerekli ve zorunludur.

Çocuklara dair hassas içeriklerin medya kanalları aracılığıyla paylaşılması oldukça yaygınlaşmış durumdadır. Bu, çocuk hakları ihlallerinin de artabileceğini ve yaygınlaşabileceğini gösterir. Bu nedenle başta ebeveynler olmak üzere çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesinde payı olan tüm bireylerin sharenting'in neden olabileceği olumsuz sonuçlara ilişkin bilinçlendirilmesi önemlidir. Ayrıca bu bireylere paylaşılması zorunlu durumlarda (toplumsal farkındalık oluşturma amaçlı paylaşımlarda) çocukların mahremiyeti, özel bilgi ve belgelerini, görüntülerini sansürleyebilmeleri için birtakım eğitimler verilebilir. Aynı zamanda çocukların da bu konuda eğitilmeleri önemlidir ancak onlar için gereken refahın ve uygun şartların sağlanması, ihtiyaçlarının giderilmesi, doğru şekilde yetiştirilmeleri ve geliştirilmelerinde en büyük sorumluluğun ebeveynlerde olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akkaya, B. (2020). Etik, bilim etiği ve akademik etik. G. Atanur Baskan ve N. Cemaloğlu (Ed.). *Yükseköğretim üzerine düşünmek* (325-385. ss.). Ankara: Pegem Akademi.
- Akyüz, E. (2018). Çocuk hukuku, çocukların hakları ve korunması. Pegem Akademi Yayınları.
- Akyüz, E. ve Karaman-Kepeneci, Y. (2005). “Suça yönelen çocuğun hakları”. Gözetim görevlileri eğitim programı içinden. Dostlar Dayanışma Derneği Ankara Şubesi Yayınları.
- Alkan, C. (2005). *Eğitim teknolojisi*. Anı Yayıncılık.
- Altun, A. (2005). *Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar*. Anı Yayıncılık.
- Andersen, N. (2002). New media and new media literacy: The horizon has become the landscape-new media are here. In P. O'Brien, *Thinking critically about media: Schools and families in partnership*. Cable in the Classroom.
- Atabek, Ü. (2013). Yeni medya ve yeni iletişim düzeni. *Mülkiye Dergisi*, 37(3), 175-181.
- Aydın, İ. (2016). Akademik Etik. Pegem Akademi Yayınları.
- Aydın, İ. (2014). *Yönetmelik, örgütsel ve mesleki etik*. Pegem Akademi Yayınları.
- Belsey, A. ve Chadwick, R. (1998). *Medya ve gazetecilikte etik sorunlar*. Ayrıntı Yayınları.
- Bertrand, C. J. (2004). *Medya Etiği*. Özkan Matbaacılık.
- Bertrand, C. J. (1997). Quality control: Media ethics and accountability systems. Presses Universitaires de France.
- Blum-Ross, A., & Livingstone, S. (2017). “Sharenting,” parent blogging, and the boundaries of the digital self. *Popular communication*, 15(2), 110-125.
- Boyraz, Z. (2008). Türk eğitim sisteminde eğitim teknolojisinin eğitim-öğretim kalitesine etkisi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Brosch, A. (2016). When the child is born into the internet: Sharenting as a growing trend among parents on facebook. *The New Educational Review*, 43(1), 225-236.
- Burn, E. (2022). # warriors: sick children, social media and the right to an open future. *Journal of Medical Ethics*, 48(8), 566-571.
- Cereci, S. (2003). *Medya etiği*. Metropol Yayınları.
- Chomsky, N. (1997). *Media control: The spectacular achievements of propaganda*. Seven Stories Press.
- Darwall, S. (1998). *Philosophical Ethics*. Westview Press.

- Doğan, İ. (2000). *Akıllı küçük çocuk kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyo-kültürel bir inceleme*. Sistem Yayınları.
- Eid, M., & Ward, S. J. (2009). Ethics, new media, and social networks. *Global Media Journal-Canadian Edition*, 2(1), 1-4.
- Eren, E. (2010). *Toplum medya ve etik*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkelli Kızıl, N. (1998). *İletişim özgürlüğü ve medyada oto-kontrol*. Beta Yayıncılık.
- Evers, H. (2010). Medya etiği. B. Çaplı ve H. Tuncel (Ed.), *Televizyon haber-ciliğinde etik*. Fersa Matbaacılık.
- Gökçe, O. ve Örselli, E. (2011). Kamu yönetiminde etik ve etik dışı davranış algısı. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(1), 47-63.
- Gürkaynak, İ. (1998). Yurttaş olmak için. Umut Vakfı Yayınları.
- Hiebert, R. E., Ungurait, D. F., & Bohn, T. W. (1986). *Mass media IV: An introduction to modern communication* (4th edition). Longman Higher Education.
- Howard, R. (2002). *An operational framework for media and peacebuilding*. Institute For Media, Policy and Civil Society Press.
- İçel, K. ve Ünver, Y. (2005). *Kitle haberleşme hukuku: Basın, televizyon, sinema, video, internet*. Beta Yayıncılık.
- Jols, T., & Thoman, E. (2008). 21. yüzyıl okuryazarlığı: Medya okuryazarlığına genel bir bakış ve sınıf içi etkinlikler. (Çev. Ed. C. Elma ve A. Kesten). Ekinoks Yayınevi.
- Karahisar, T. (2012). *Türkiye’de medya sektörü ve gazeteciler*. Ekin Yayıncılık.
- Korkmaz, Ö. ve Yeşil, R. (2001). Medya ve televizyon okuryazarlık düzeyleri ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 110-126.
- Köse, H. (2010). *Medya ve tüketim sosyolojisi*. Ayraç Yayınları.
- Levin, D. (2004). Creating a family media use strategy. In D. Levin, S. Arafeh, C. B. Deniz, & J. Gottesman, *Navigating the children’s media landscape: A parent’s and caregiver’s guide*. American Institutes for Research.
- Maraşlı, M., Sühendan, E., Yılmaztürk, N. H., ve Çok, F. (2016). Parents’ shares on social networking sites about their children: Sharenting. *The Anthropologist*, 24(2), 399-406.
- Mora, N. (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Nalçaoğlu, H. (2003). Medya ve toplum ilişkisini anlamak üzere bir çerçeve. S. Alankuş (Ed.), *Medya ve toplum*. IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Özdemir, S. (1998). *Medya emperyalizmi ve küreselleşme*. Timaş Yayınları.
- Özer, Ö. (2007). *Medya şiddet toplum*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Parry, R. (2011). *The ascent of media: From Gilgamesh to Google via Gutenberg*. Nicholas Brealey Publications.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Romero-Rodríguez, J. M., Kopecký, K., García-González, A., & Gómez-García, G. (2022). Sharing images or videos of minors online: Validation of the Sharenting Evaluation Scale (SES). *Children and Youth Services Review, 136*, 106396.
- Russell, B. (2017). *Etik, toplum, siyaset* (Çev: F. Sezer). Say Yayınları.
- Savaş, G. (2001). Medyadaki şiddetin çocuklar üzerindeki etki ve sonuçlarının medya etiğinin de ele alınarak değerlendirilmesi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Schiller, H. (1993). *Zihin yönlendirenler*. Pınar Yayınları.
- Steinberg, S. (2017). Sharenting –in whose interests? Parenting for a digital future. Retrived from <https://blogs.lse.ac.uk/parenting4digitalfuture/2017/05/17/sharenting-in-whose-interests/> (14.03.2023)
- Swingewood, A. (1996). *Kitle Kültürü Efsanesi*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tallim, J. (2010). What is Media Literacy? Media Awareness Network. Retrived from https://www.mediaawareness.ca/english/teachers/media_literacy.cfm.(14.03.2023).
- Taş, O. (2010). Medya etiğinin tarihsel temelleri ve gelişimi. B. Çaplı ve H. Tuncel (Ed.) *Televizyon haberciliğinde etik*: Fersa Yayınları.
- Türk, G. D. (2013). Demokrasinin dördüncü kuvveti yeni medya teknolojileri. İ. Üniversitesi (Dü.), *İnet-Tr'13, XVIII. Türkiye'de İnternet Konferansı* (s. 55-60). İstanbul: İnternet Teknolojileri Derneği.
- UNICEF (2007). Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları, hak temelli perspektif. Teknoloji Enstitüsü.
- Wagner, A., & Gasche, L. A. (2018). *Sharenting: making decisions about other's privacy on social networking sites*. Multikonferenz Wirtschaftsinformatik, 2018, 977-988.
- Williams-Ceci, S., Grose, G. E., Pinch, A. C., Kizilcec, R. F., & Lewis Jr, N. A. (2021). Combating sharenting: Interventions to alter parents' attitudes toward posting about their children online. *Computers in Human Behavior, 125*, 106939.
- Vural, B., ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University, 20*(5), 3348-3382.